

Siekiant aukštesnės muzikinio ugdymo kokybės

Laisvės, demokratijos sąlygomis gyvenimas sparčiai kinta. Vyksta judėjimas ir į plotį, ir į gylį. Labiau į plotį, o mažiau – į gylį. Mokslo ir informacijos technologijų pasiekimai svaigina žmogų naujovių gausa, kūrybos plėtra, materialine nauda, kultūros (ir pseudokultūros) žavesiu, malonumais.

Tai globalizacijos pasekmės. Planetos kultūra tampa tarsi vieno milžiniško kaimo kultūra: beveik visi apie viską gali žinoti. Mažėja kalbų, tradicijų savitumai ir uždarumas, vis labiau niveliuojasi vertybių, bendravimo kultūrų puoselėjimo normos. Jei šios ir kitos tendencijos mažiau ryškios trečiojo pasaulio šalyse, tai Vakarų civilizacijoje jos visiškai akivaizdžios.

Laisvos rinkos sąlygomis vyksta aštri konkurencija už materialinę gerovę. Išryškėja dvi gyvenimo, tarsi medalio pusės: pirmoji su apskaičiuojamu pliuso ženklu, antroji – su minuso ženklu. Pastaroji pusė kelia didelį susirūpinimą. Visus jaudina tai, kad nepajėgiami (o gal ir ne itin siekiame?) grumtis su laukinio kapitalizmo, gobšumo, skurdinimo, kultūros, dvasinių vertybių nuvertinimo politika. Deja, kultūros, švietimo strategai, atrodo, nepersistengia ką nors esmingai keisti.

Kur eini, mokykla, kokius žmones tu ug dai? Ar keli sau uždavinį konkuruoti su masinės kultūros (nekultūros) iššūkiais, ar pasiūlai kelius tai veiksmingai daryti? Klausimai ne iš lengvųjų. Juk tavo pareiga gyventi ne tik šia diena, bet ir projektuoti bent į kelių dešimtmečių ateitį. Kalbant apie kultūrą matome, kad šiandien jos blizgesyje ir sąvartynuose jaunam žmogui sunku skirti kur auksas ir kur varis. Negana brukti žinias, ugdyti vadybos, verslumo kompetencijas. Jam reikia padėti išsiugdyti aukštesnius vertybinius požiūrius į gyvenimą, brandintis dorovines nuostatas, estetinį skonį (grožis – dorovės motina), kritinį mąstymą. Ar turi mokykla tokią strategiją, ar ji rengiama? Ar pakankamai tiriama kodėl menkėja dėmesys estetinėms vertybėms, humanitarinei, meninei, muzikinei kultūrai? Kas daroma, kad kultūros vertybės nebūtų užmirštos? Juk mes, pedagogai, nusikalstame savo sąžinei, jei „stovime po medžiu“, t.y. nereaguojame (maža vien padūsauti) į daugybę kasdien vis dažnėjančių kraupių dalykų? Ar tikrai nieko tokio (juk yra beveik neribota laisvė!), jei be perstojo vaikams ir paaugliams žiniasklaidoje brukamas smurtas ir seksas, žudynių „nuotykių“, vadinamieji koviniai filmai ir klipai, jei auga vis šiurpinančių nusikaltimų skaičius, jei įsikerojo abejingumas vaikams, seneliams, jei kasmet nusižudo vieną klasę atitinkantis jaunimo būrys, jei ... Gerai žinome, jog Lietuva pirmauja šių „laimėjimų“ tarpe.

Daugelio mokinių gyvenimo sopulių priežasčių ieškoma šeimoje, socialinės aplinkos terpėje. Lengviausia pamėtyti akmenis į šeimą. Bet būtų nerealu tikėtis, kad pedagogai, socialiniai darbuotojai policijos pareigūnai galėtų tiesiogiai ir radikaliai keisti kai kurių tėvų (juolab asocialių ugdytojų) nuostatas, įveikti įvairiausias negeroves – patyčias, smurtą, svaiginimąsi, visuotinį sekso adoravimą, dorovinį palaidumą ir kt. Negalime uždrausti naudotis internetu, skleidžiančiu ir pozityvias, ir negatyvias vertybes. Pastarosios turi didelę paklausą (!), tad komercijos atstovai negaili lėšų. Informacijos etinė pusė jiems mažai svarbi. O ji, kaip matome, sukelia kruvinus konfliktus.

Bet mes galime daryti įtaką ugdytiniams idant jie siektų tobulėti gerųjų žodžių kryptimi. Ir tai daryti kasdien, - be akivaizdžių „auklėjimų“, moralizavimo, pamokymų, bausmių - kiekvienoje bet kokio dalyko pamokoje: ir tikslųjų, ir humanitarinių, ir estetinių dalykų pamokose. Svarbu neišleisti iš dėmesio tai, kad mokslo žinios, medijų informacija gali būti panaudotos (ir nuolat naudojamos!) tiek žmonių gerovei, tiek ir griovimui, įskaitant net tiesioginę savinaiką.

Kelti aukščiau ugdymo kartelę

Svarbu ugdyti gebėjimus kūrybiškai naudotis informacija, jos technologijomis, lavinti kūrybinį mąstymą, protą. Bet dar svarbiau aukščiau kelti asmens dvasinio, dorovinio ugdymo kartelę. Ką tai reiškia? (Dvasingumą suprantame plačiąja kategorijos prasme: tai ne būtinai tik religinimo prasme). Oponentas pasakytų: toji kartelė keliama. Daug daroma, kad vaikai geriau mokytųsi, jie auklėjami, keliami reikalavimai dėl pareigų nevykdymo. Deja, neretai lūkesčiai neišsipildo. Kodėl?

Klausimas be galo sudėtingas. Kovoame su negerovių pasekmėmis, bet mažai darome šalinant jų priežastis. Problemų persipynimuose reikalinga ieškoti „raktinės“ problemos, kurią sprendžiant atsivertų keliai visų kitų problemų sprendimams. Kol kas edukologija tik teoriniame lygmenyje pradeda ją aktualizuoti. O ugdymo realybėje kaip ir anksčiau, akcentuojamos žinios, kurių nemaža dalis yra perteklinės („O gal prireiks?“). Žinių kiekybinis matavimas balais patogus ugdytojams: galima aiškiai parodyti konkrečius pasiekimus, taigi ugdymo sistemos tariamą našumą. Bėda ta, kad dėstomų dalykų žinios dažnai lieka izoliuotos nuo asmens vertybinių orientacijų, jos neišgyvenamos, neapmąstomos ir neįprasminamos, todėl per mažai tarnauja asmenybės tapsmui, kultūrinei, dvasinei brandai. Be abejonės, žinių reikia, bet jų teikimas dar nereiškia, kad ugdoma dvasiškai brandi asmenybė. (Pasitaiko, kad aukštų mokslų neragavęs žmogus pasirodo daug dvasingesnis negu daugžinyste besipuikuojantis eruditas; neretai aukštais IQ rodikliais, meniniais gebėjimais, įspūdingu muzikavimu pasižymi stambaus masto nusikaltėliai).

Ieškant „raktinės“ problemos ir jos sprendimo produktyvu remtis filosofine prieiga. Jos esmė – santykio tarp idealumo ir materialumo lygsvaros išlaikymas. O dar svarbiau – orientacija į idealų dimensiją, dvasines vertybes. Jos siekiant svarbu matyti ryšį tarp veiksena konkretumo ir jos priežasties, dvasinės būsenos, vertybinės nuostatos, minties, tarp loginio žinojimo ir transcendentinio, jausminio „žinojimo“, kuris užveria arba atveria kelią blogio arba gėrio raiškai.

Mąstant apie reikalingumą aukščiau kelti ugdymo kartelę ir to kėlimo pasiekimus tenka aiškintis klausimą kodėl mus netenkina esamoji švietimo būklė. Imkime muzikinio ugdymo sritį. Jos bruožai daugiau ar mažiau charakteringi ir kitų humanitarinių, meno profilio dalykų dėstymui.

Muzikos kaip dalyko dėstymo strategijos klausimas. Kur slypi aukščiau minėta raktinė problema?

Pirma. Požiūris į muzikos meną ir jo pažinimą. Paradoksalu, kad visi mokomi muzikos, nežiūrint to, kad ... nėra sutarimo kas yra muzika. Muzikai, teoretikai pateikia daugybę, neretai prieštaringų sampratų. Vyrauja požiūris, kad pažinti muziką, jos mokyti reiškia mokytis ją daryti: dainuoti, groti kurti, pagal įgeidžius interpretuoti. Muzika tampa lyg ir veiksmožodžiu. Natūralu, jog šiuo principu remiasi profesionalų rengimas. Pasitelkus žinias, kūrybos technologijas, t.y. nusveriat techniniam pradui, materialumui, muzika sėkmingai daroma, išgyvenamas funkcinis smagumas, gaunama komercinė nauda. Profesionalus muzika kartais džiugina inovacijomis, netradicinėmis priemonėmis. Bet ar visada ji teikia žmogui grožį ir gėrį, t.y. dvasinę, dorovinę naudą, padeda jam tobuliau gyventi?

Visa, ką pažįstame, ko mokome jaunąją kartą, turi ir etinį aspektą. Negerai, jei nūdienos kultūros krizės sąlygomis jis primiršamas. Vaikantis naujovių mokiniai darosi menkai imlūs pastovioms vertybėms; muzikos klasika, tautinė (liaudies) daina daug kam atrodo atgyvenusi („ten nieko naujo“, „tai senelių dainos“ ir pan.). Iš čia – nedėmesys muzikos esmei, jos dvasinei gelmei, rimtosios muzikos klausymuisi, gražiam dainavimui. Vertinga muzika stumiama į ugdymo paraštes. Kartu tai ir negebėjimas popso kultūroje skirti pelus nuo grūdų. Tai menkos muzikinės kultūros, žemo muzikinio skonio, negebėjimo įžvelgti vertybes pasekmė. Mokykla tuo nedaug tesirūpina, jai svarbiau tai, kas daiktiška, konkrečiu, kas balais matuojama. Kadangi muzikos pažinimas suprantamas kaip jos darymas, tai mokymo turinyje vyrauja muzikos kalba ir taip vadinamos elementariosios muzikos darymas. O tai, ko negalime patys padaryti – atlikti kvartetą ar simfoniją, – iš esmės tenka palikti užribyje. Net ir muzikos klausymasis dažnai vainikuojamas raiškos priemonių, formos sužinojimu. Vyrauja konkretūs aprašomieji, kiekybiniai, o ne giluminiai kokybiniai matai. Metodikose priimta, kad muzikinio ugdymo kaip veiklos objektas yra garsas, jų organizavimas. Todėl knyginės žinios (muzikos raštas ir kt.), kompiuterinės technologijos neretai surija kone visą vienintelės pamokos laiką. Bandoma minimaliomis priemonėmis daryti muziką tikintis kad tai ir yra tikrasis muzikos pažinimas. Jei minimalizmas kaip kūrybos technika kartais pasiteisina talentingų modernistų profesionalų kūryboje, tai masiniame jaunimo ugdyme jis visiškai paviršutiniškas ir banalus, nes muzikos kalbos mokymas, manipuliavimas elementariais ritmo, intonacijų, tembrų dariniais toli gražu nėra gilių ir rimtų dalykų, kuriuos spinduliuoja klasikos šedevrai, pažinimas ir įsisavinimas.

Mokant muzikos operavimas raiškos priemonėmis, šiuo materialiu muzikos rūbu („kaip“) reiškia, kad muzikos pedagogika toleruoja realistinio ugdymo, analogiško gamtamoksliam pažinimui, paradigmą. Jos laikantis nepakylama į idealistinio realizmo lygmenį, kuriame atveriamas kelias pažinti ne tik muzikos kalbos ypatumus, bet, svarbiausia, ir muzikos idealų, meninį-dvasinį turinį, estetiškai išgyvenant ir apmąstant muzikos kūriniais teigiamas didžiąsias vertybes – Grožį, Gėrį, Meilę, Tiesą. Kokybinė pusė, o ne materialusis apvalkalas yra svarbiausia. Muzikos „kaip“ čia atlieka tik pagalbinę, aptarnaujančiąją turinio pažinimą, funkciją. Deja, rengiant muzikos pedagogus akcentai sukeičiami... Tikslas ir priemonės sukeičiamos

vietomis. Nenuostabu, kad ta pačia logika remiamasi nustatant muzikinio ugdymo strategiją, didaktikos kelius.

Antra. Kitas metodologinis klausimas: kur atskaitos taškas pažįstant muziką, konkrečiau, muzikos kūrinį? Koksai pažinimo kelias vyrauja: ar indukcinis (iš dalių į visumą), ar dedukcinis (iš idėjos, visumos į dalis)? Tai priklauso nuo muzikos pažinimo strategijos. Vienas kelias neneigia kito. Tačiau svarbu kuris iš jų vyrauja. Jei siekiama loginio, technologinio žinojimo, einama indukcinio pažinimo keliu. Tikimasi, kad pažinus elementus, juos bus galima apibendrinti, taigi pažinti visumą. Be kas toji „visuma“? Kūrinio meninė dvasinė esmė ar materialioji pusė, struktūrizuotas kompleksas? Koncentruojantis į muzikos materialų apvalkalą (kūrinio „kaip“), irgi randasi produktas. Profesionalui įdomi ir svarbi formos, technologijos pusė. Tačiau ji nėra įdomi muzikos mėgėjui ir beveik visiems, kurie lanko mokyklą ir joje mokosi muzikos. Tiesa, mažuosius kuriam laikui kaip žaidimas patraukia muzikinės veiklos, manipuliavimas instrumentais, ritmais, intonacijomis. Noriai įgyjamos žinios ir apie muzikos kalbą. Kūrybingų pedagogų pastangomis muzikos didaktikoje šiuo aspektu daug nuveikta. Bet paaugliai ir vyresni jau kritiškesni, jie pagalvoja apie mokymosi prasmę. Jiems jau nebeįdomu „ta ti-ti“ ir kiti įkyrę ritmo ar intonacijų šifravimo dariniai. Vertindami muzikos pamokas, solfedžio mokymąsi, jie klausia: o kam mums ta paukščių kalba?

Iš tikrųjų, sunku patikėti, kad darymo keliu įsisavinant muzikos raiškos priemones paaiškėja visuma, t.y. tai, kas yra muzika ir ką ji reiškia asmeniui, kultūrai. Kūrinio visuma, jos meninis-dvasinis turinys nėra paprasta raiškos priemonių visuma, jų kiekybinė sanauja. Net ir visos enciklopedinės žinios apie muziką tėra tik žinojimas APIE muziką, bet tai nėra pačios muzikos žinojimas, teisingiau supratimas, įsisavinimas. Kokybė yra daugiau negu kiekybinių darinių ansamblis, elementų loginė analizė tos kokybės negali išvelgti. Tiesa, muzikos elementų darymas, jos kalbos modeliavimas naudingas ir vertingas, kai subjektas apibendrintai išgyvena, mąsto, t.y. patiria kūrinio meninę-dvasinę esmę. Tuomet elementai tarnauja kaip priemonė pažinti kūrinio turinio svarbiausias detales ir jo visumą. Bet toji esmė nesurandama remiantis vien loginiu žinojimu ir elementų modeliavimu. Loginė analizė, neparemta dvasiniu esmės patyrimu, yra kūrinio numarinimas net jam negimus pažinimo procese. Todėl vyraujant racionalistiniam, indukcinio muzikos pažinimo keliui sunku tikėtis giliojo muzikos pažinimo, darančio dvasinę poveikį besimokančiam.

Muzikos kūrinys: jo kas ir kaip

Tikrasis muzikos pažinimas vyksta įsisavinant (išgyvenant, apmąstant) muzikos kūrinį. Muzikos kūrinys yra harmoninga daugybės raiškos elementų sisteminė visuma, besireiškianti gyvame judėjime. Viskas čia svarbu, net ir mažiausios detalės. Kūrėjas ir atlikėjas tikisi, jog klausytojas išgyvens ir supras kūrinio grožį, numanys užslėptą prasmę. Bet tai atrandama ne tiek elementus analizuojant, o holistiškai aprėpiant kūrinį. Taigi pažintis su kūrinio prasideda dedukcijos keliu. Ir nors kūrinys palaiptai „išsivynioja“ laike (tai lyg ir indukcinis kelias), tačiau ne patys elementai yra svarbiausia, o tai, kad jie plėtoja meninį-dvasinį fenomeną, tąją visumą, kuri yra anksčiau ir aukščiau elementų, juos apsprendžia. Ši visuma yra atskaitos taškas kūrėjui ieškant elementų, o klausytojui juos analizuojant. Beje, jų nedaug tereikia išmanyti bendrojo ugdymo mokyklos sąlygomis; daug svarbiau meninio turinio pajauta, gėrėjimasis juo ir prasmės apmąstymai, saikingi atlikimo momentai.

Tai žinomi muzikos kūrinio analizės dalykai. Apie tai galima būtų nekalbėti, jei bendrojo (o ne profesinio) ugdymo sąlygomis nebūtų nuvertintas mėgėjiškais muzikos pažinimas. Tokio pažinimo tarsi gėdijamasi („nevertinga“, „neprofesionalu“). Į muzikos pažinimą žvelgiama per muzikos mokslo, o ne meno akinius. Fizikalizmas, orientacija į „proto kapšą“ kliudo veikti dešiniajam smegenų pusrutuliu, išgyventi, intuityviai ieškoti asmeniui aktualių prasmų, aktualizuoti gyvenimo, kultūros istorijos ir nūdienos patirtis, švarinti dvasią ir t.t. Tai kultūriškai svarbesnis dalykas negu kompiuterinis muzikos „kaip“ nagrinėjimas, kūryba siekiant pademonstruoti tariamą muzikos žinojimą.

Muzikos mokoma ne dėl pačios muzikos, o dėl žmogaus gražesnio ir dvasingesnio gyvenimo. Žmogus kuria muziką. Bet ir muzika kuria žmogų. Todėl svarbiausias muzikinio ugdymo rūpestis, veiklos objektas yra ne tai, kaip daroma muzika, o tai, kas genijų padaryta, koksai meninis-dvasinis turinys užkoduotas kūrinioje ir kaip tasai turinys pasiekia ugdytinio dvasią. Padėti mokiniui jausmais ir intelektu įsigilinti į jį - sudėtingas uždavinys. Jis kol kas labai menkai sprendžiamas, nes ugdytojus klaidina mokslinė muzikos

pažinimo orientacija. Esą, norint pažinti muziką reikia išstudijuoti jos teoriją. O išmokus muzikos kalbą (sekama su svetimos kalbos mokymosi logika) paaiškės kas ta kalba pasakoma. Tai naivus nesupratimas: muzikos semantika nėra lygintina su žodinės kalbos reikšmėmis. Todėl ugdymo proceso centre tebėra dalykas (mokslinė disciplina).

Humanitarams, muzikos pedagogikai lyg ir nelabai rūpi, kad reikia rimtai prisidėti gelbstint skurdinamą dorovę, dvasinę kultūrą, žmoniškumą. Todėl vis dažniau prisimenama humanistinės pedagogikos nuostata, kad ugdymo centre yra ne dalykas, o asmuo. Dalykas yra tik priemonė pažinimo procese užmegzti dialogą su dvasios genijais, jų būsenomis ir išreiškiamomis (ne tiesiogiai, o leidžiant klausytojui atrasti, asmeniškai reflektuoti) idėjomis. Mokyti muzikos reiškia muzikos pagalba ugdyti Žmogų. Tai reikalinga daryti ir bendrojo ugdymo mokykloje, ir rengiant profesionalus. Ugdyti žmogų, kuris „vartoja“ (šis žodis reiškia ne vartotojiškumą, o imlumą, gebėjimą suvokti-mąstyti, vertinti) pačią tobuliausią muziką, t.y. jos klausosi, įžvelgdamas ir nejučia perimdamas didžias vertybes; dainuoja, brangina tautinę ir kitokią kultūringą muziką.

Tai idealistinio realizmo ugdyme lygmuo. Kol kas ne kiekvienas pedagogas pasirengęs tai daryti. Bet jis gali taip elgtis. Tiesa, toksai galėjimas ne išmokstamas iš knygų. Tasai gebėjimas slypi širdyje ir prote, valingame vertybių, puikios muzikos pasirinkime. Pedagogų priedermė orientuoti kiekvieną be išimties į vertybes ir prasmę. Ir kiekvienas, kuris neabejingas vaiko gyvenimo kokybei, kuris myli Muziką ir Vaiką, gali inicijuoti procesą, kuris palaipsniui vaiką glaudins su Grožiu, Gėriu, Tiesa, Meile, Tikėjimu ir daugeliu kitų didžių ir nesenstančių dalykų. Vertingoje muzikoje ir kituose menuose, kultūros, žmoniškumo santykiuose ir vertybėse jie neišsemiami, todėl padeda kurti tobulesnį gyvenimą.

Zenonas Rinkevičius
2015 04 07
Klaipėda